

СТАНОВИЩЕ

**на д-р Милена Тонкова, доцент в НАИМ при БАН,
член на Научното жури за оценка на дисертационния труд
на магистър археолог Иван Димитров Вълчев на тема "Извънградските
светилища в римската провинция Тракия I-IV в."
за придобиване на образователната и научна степен „доктор”**

Дисертационният труд на магистър Иван Вълчев е първият аналитичен и обобщаващ труд върху извънградските светилища, а от тук и върху религията на населението извън градовете в римската провинция Тракия. Анализирани са цялата налична документация от изследваните през повече от столетие култови обекти, като не е оставен без внимание нито един носещ информация артефакт от проучените с археологически разкопки 28 светилища, както и от голям брой други, сигнализиращи чрез епиграфски паметници или оброчни плочки. В хода на изложението тематичният обхват на дисертацията е разширен чрез направените съпоставки със светилища и култове в самите градски центрове и извън крепостните им стени. Така е постигната целта на дисертацията (с. 11), чрез проучването на извънградските светилища да се представи една пълна картина на религиозния живот в провинция Тракия в периода I – края на IV в.

Дисертацията съдържа 369 страници текст, организирани в две части. В първата част е аналитичният текст от 215 страници, организиран във въведение, четири глави и заключение. Заключението съдържа изводната част на дисертацията и по структура и значение е една от най-важните аналитични и синтетични части на предложения труд. Каталогът е неразделна част от аналитичната част на дисертацията. В него е класифицирана цялата налична информация от проучванията на светилищата и резултатите от техния анализ, съпроводени от критичния коментар на автора.

Не е възможно да се изброят и коментират в рамките на едно становище различните ракурси, чрез които е анализирана проблема за извънградските светилища в римска Тракия, както и многобройните приноси на този труд. Ще спомена само някои от тях.

На първо място, това е методическата част на изследването, в която се извеждат дефиниции и критерии за определяне на даден обект като светилище. Проблемът е основен и с отворена дискусия в българската историография. Много доброто познаване на спецификата на тракийските паметници, както и на постиженията на българската и най-вече на чуждата историография, която има много по-съществена традиция в това направление, е дала възможност на Иван Вълчев да предложи една добре обоснована, макар на пръв поглед широка дефиниция за „светилище“. Според автора светилищата са специално обособени места, предназначени за периодично извършване на определени ритуални действия от поклонниците на определен култ. Намирам че това определение дава възможност да се обхванат всички теренни ситуации, както и всички предпоставки за създаването на култови места в древна Тракия. Формулираните на с. 15 критерии за определяне на даден обект като светилище също са добре обосновани и „работещи“, както за анализирани извънградски светилища от римската епоха, така и за техните предшественици от I хил. пр. Хр. Те обхващат местоположението и устройството на светилището, структурите и паметниците свързани с присъствието на божеството, както и следите от ритуали и вотиви, свързани с приносителите и отношението им с божествените сили.

Очертан е обликът на извънградското светилище – често без документирано ограждане, с изключение на тези от Родопите, където това е стара традиция, със задължителното наличие на олтар и скромна сграда (храм). Важен е изводът относно наследяването и изграждането на нови светилища преди урбанизирането на Тракия като индикация за запазване на тракийския пантеон, който през римската епоха получава персонафикация на божествата и нови изразни средства чрез даровете в светилищата – оброчните плочки и статуите, посветителни надписи и др.

Важни резултати са постигнати в резултат на анализа на местоположението на извънградските светилища в Тракия. Дискутирани са критериите за локализиране и идентифициране на светилищата, както и за тяхното разпространение. Обосновавани са две групи светилища от гледна точка на тяхното местоположение – светилища, свързани с природни феномени и на светилища, свързани с ежедневната среда на човека. Тук за пръв път в историографията е потърсено мястото на светилищата в селищната система на всеки обособен район (като Родопите, например), на всяка отделна градска територия или в провинцията като цяло. Важно е заключението за

възникване на светилища на различни места в равнината, с местоположение определено от наличието на различен вид селищна единица – село, пътна станция и др., и опозицията с отдалечени от големите градски центрове места, най-често планински, при които светилищата са свързани с определена изявена природна даденост и които са посещавани периодично. Съществен е изводът, че вторият тип светилища най-често наследяват големи тракийски култови средища, имащи голямо значение преди идването на римляните, както и изводеният от автора резултат за отсъствието на светилище със значение за цялата провинция. Последната констатация повтаря наблюденията ни върху йерархията на предримските светилища и говори за запазване на същността и организацията на вярванията и през римската епоха.

От голямо значение за изучаването на религиозните практики и вярвания в римска Тракия е проблемът за наличието или отсъствието на приемственост с култовите места от I хил. пр. Хр.. На този въпрос Иван Вълчев е посветил отделна глава. Предлаганият дисертационен труд е първото изследване, базирано на анализа на всички известни досега култови обекти, в което е направен опит да се проследи тракийската традиция във вярванията и ритуалните практики през римската епоха. Анализът преминава през проучването на всеки отделен паметник с оглед времето на неговото създаване. Установени са светилищата, които наследяват култовите центрове от късния елинизъм. За пръв път е открит етапът на създаване на нови светилища във времето преди урбанизирането на Тракия, както и по-късните – като елемент на вече развитата около градските центрове селищна система. Приемственост в култовите практики на светилища от I хил. пр. Хр. и римската епоха е установена със сигурност в Родопите. Интерес представлява изводът на Иван Вълчев за първенство на култа към Зевс и Хера в западна Тракия и в частност в Родопите. Този извод подкрепя направените наблюдения за почитането на божества с подобни функции в предримските родопски светилища. Наред със запазването на традициите внимателно са анализирани и настъпилите в тези светилища промени през римската епоха - в организацията на светилището, в персонификацията на почитаните божества, в изграждане на храмова постройка, в новите категории дарове. Уместно е поставен въпросът доколко тези промени са формални или те онагледяват и промяна в същността на култа.

Дискутиран е и все още новият за римската археология проблем за ямните светилища. Оригинална е хипотезата на Иван Вълчев за обяснение на установените

„бели петна” в разпространението на традиционните за Тракия извънградски светилища (с архитектура и оброчни паметници), със запазването на стари традиции в религиозните практики на тези райони, като се визират именно районите с ямни светилища. Така например, в района на Старозагорско, където е едно от тези „бели петна“, са проучени три ямни светилища от римската епоха – в Гледачево, Малко Тръново и при Крепост. Най-красноречива е ситуацията при Крепост, където е проследена традицията в изграждането на жертвени ями и други проявление на култа през цялата елинистическа и през римската епоха.

В заключението е направен синтез на всички резултати от проучването, които са изцяло приноси на автора. Обрисувана е цялостна картина на религиозния живот в селските райони на провинция Тракия, анализирано е двупосочното влияние град – хинтерланд, изведени са данните за участие на местни и чужденци в разпространението на импортните култове. Разгледани са светилищата от I хил. пр. Хр. и тези от I-IV в., като са анализирани данните за приемственост и промени. Обобщени са резултатите от разглеждането на фундаменталния въпрос за елинизацията–романизацията на местните култове. Дискутирани са проблемите за взаимовръзката град–светилище, за функциите на извънградските светилища в Тракия, за светилищата и религията на римска Тракия. Анализирани са всички почитани култове. Обособени са две географски зони – източна и западна, отличаващи се по характеристиките на религиозните вярвания. На изток като основен бог-покровител е почитан Аполон, а на запад – Зевс и Хера, като именно тук могат да се проследят традициите с елинистическа Тракия. Разгледан е проблемът за времето на загиване на извънградските светилища, като резултат от въвеждането на християнството.

Дисертационният труд на Иван Вълчев е резултат от работата на един задълбочен и ерудиран изследовател на култовите практики и на религията в римска Тракия. В резултат от работата му е създадена качествено нова основа като методика и като постигнати резултати, за проучването на религиозния живот през римската епоха в Тракия. Трудът е от голямо значение и за изследването и осмислянето на резултатите от проучванията на тракийските светилища и почитани божества от елинистическата епоха, които остават в основата на по-късните вярвания и проявления на култа, поне що се отнася до извънградските територии на римска Тракия.

Авторефератът е направен според изискванията. Иван Вълчев бързо популяризира резултатите от своите проучвания – той има 4 статии, от които една вече излязла от печат, което само по себе си е свидетелство за качествата на един сериозен и продуктивен автор.

Въз основа на значимостта на предложения за защита дисертационен труд и на изследователските качества на неговия автор, предлагам на уважаемото Научно жури да присъди на магистър археолог Иван Димитров Вълчев образователната и научна степен „доктор”.

8.10.2011 г.

Автор на становището:

София.....

Доц. д-р Милена Тонкова